

Suomen Pankin rahamuseon Studia Generalia -yleisöluentosarja, 12.10.2004

KARJA, KULTA, PAPERI ja BITIT: MAKSUVÄLINEIDEN HISTORIAA

tohtori Tuukka Talvio, Kansallismuseon rahakammion yli-intendentti

Tämän esitelmäsarjan tarkoitus on antaa käsitys rahan olemuksesta ja merkityksestä nykypäivän yhteiskunnassa. Sarjan aluksi minua pyydettiin Kansallismuseon Rahakammion edustajana kertomaan siitä, mitä raha aikaisemmin on ollut. Tuntuu luontevalta aloittaa rahaa tarkoittavien sanojen alkuperäisestä merkityksestä –siitä, mitä ne kertovat rahasta ja sen synnystä.

Rooman ensimmäinen rahapaja sijaitsi Capitoliumin kukkulalla Juno Monetan temppelin tiloissa. Temppele ei ollut saanut nimeään siitä, että siellä tehtiin rahaa, vaan Moneta oli Juno-jumalattaren lisänimi, joka perustui latinan verbiin ”moneo”. Se tarkoittaa muistuttamista, neuvomista ja varoittamista. Raha-asioiden hoidossa tarvitaan kaikkia näitä asioita, mutta alkujaan oli kuitenkin pelkkä sattuma, että roomalaiset aloittivat rahanvalmistuksen juuri Junon temppelissä.

On sinänsä mielenkiintoista huomata, että moneo-verbin muistuttamista tarkoittavasta merkityksestä on saanut alkunsa myös sana ”monumentti”. Vanhat rahathan ovat usein omalla tavallaan merkittäviä historiallisia muistomerkkejä. Tässä suhteessa niitä ei pidä sekoittaa nykyajan juhlarahoihin, jotka ikään kuin pyrkivät pitämään yllä samaa perinnettä mutta ovat kuitenkin ensisijaisesti kaupallisia myyntituotteita pikemmin kuin oikeita rahoja.

Rooman ajoista lähtien sana ”moneta” on tarkoittanut valtion virallista metallirahaa ja usein se on myös rahan valmistukseen liittyvä termi. Se on tuttu useista sivistyskielistä. Venäjään se on siirtynyt sellaisenaan (moneta), ja ranskan (monnaie) ja englannin (money) kielistä se on välittömästi tunnistettavissa. Saksan ”Münze” ja ruotsin ”mynt” samoin kuin englannin rahapajaa tarkoittava ”mint” ovat nekin samaa juurta.

Suomen ”raha” perustuu sen sijaan muinaisskandinaaviseen sanaan, joka alkujaan tarkoitti nahkaa, käytännössä turkiseläimen nahkaa. Se on tässä merkityksessä tuttu mm. kalevalaisesta runoudesta. Nykyään ”raha” merkitsee suomen kielen sanakirjojen mukaan ensisijaisesti virallista maksuvälinettä ja toissijaisesti maksuvälineitä yleensä.

Muissa kielissä käytetään tämän eron ilmaisemiseen tavallisesti eri sanoja: ruotsin ”mynt” merkitsee metallirahaa, mutta kun puhutaan rahasta yleensä, käytetään sanaa ”pengar”. Englannissa on vastaava ero sanojen ”coin” ja ”money” välillä, samoin saksassa sanojen ”Münze” ja ”Geld” välillä. Siitä huolimatta Bundesbankin rahamuseo Frankfurtissa käyttää itsestään Saksassakin nimeä *Moneymuseum*. Näin pitkälle ei Suomen Pankin rahamuseo ole halunnut mennä, mutta on kyllä todettava, että tämän museon nimen kääntäminen sanalla *Myntmuseum* on harhaanjohtavaa, koska täällä ei mitenkään keskitytä lantteihin ja kolikkoihin.

Alkujaan eurooppalaistyyllisen metallisen rahan arvo perustui nimenomaan sen sisältämään metalliin, mutta sitä mukaa kuin rahajärjestelmät kehittyivät, tuli tavaksi valmistaa vaihtorahat vähempiarvoisesta metallista. Siksi myös vaihtorahan käyttöä suuremmissa maksuissa oli aikaisemmin tapana rajoittaa. Kun useimmat maat 1800-luvun kuluessa siirtyivät hopeakannasta kultakantaan, sai hopeakin vaihtorahan roolin. Niinpä esim. Suomessa Venäjän hopearuplat muuttuivat 1800-luvun jälkipuolella vaihtorahaksi, jota kukaan ei ollut velvollinen vastaanottamaan samassa maksussa 2½

ruplaa enempää. Tämä tapahtui tilanteessa, jolloin Venäjä ei vielä ollut siirtynyt kultakantaan; voimme kuvitella, mitä Bobrikovin hengenheimolaiset asiasta ajattelivat.

Lopulta jäi kultakantakin 1900-luvun kuluessa historiaan, ja silloin kaikista metallirahoista tuli vaihtorahoja. Kultaisia ja hopeisia rahoja tehdään toki edelleenkin, mutta ne ovat erikoisrahoja, joita ei koskaan käytetä jokapäiväisessä maksuliikenteessä, koska niiden myyntihinta ylittää nimellisarvon.

Kun setelit 1600-luvulta alkaen tulivat Euroopassa käyttöön, ne olivat aluksi lähinnä eräänlaisia talletustodistuksia tai maksumääräyksiä. Nyt ovat roolit vaihtuneet, ja seteleistä on tullut ”todellista” rahaa, kuten ilmenee siitä, että vallitsevaa järjestelmää kutsutaan paperirahakannaksi. Silti setelienkin rooli vähenee nykyään koko ajan, kun yhä suurempi osa rahasta liikkuu sähköisessä muodossa ja kansalaisten kukkarot täyttyvät rahan sijasta maksukorteista.

Vaikka perinteisten metalli- ja paperirahojen merkitys on vähenemässä, tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että kukaan haluaisi niistä kokonaan luopua, sillä niillä on kiistämättömät etunsa vähittäiskaupassa. Samalla on huomattava, että nekin edustavat vain tiettyä historiallista vaihetta. Metallirahan historia alkaa 600-luvulta eKr. ja paperirahaa alettiin käyttää Euroopassa 1600-luvulla jKr., mutta kauppaa on kuitenkin käyty jo kaikkein varhaisimmista ajoista alkaen. Useat muinaisaikojen korkeakulttuurit tulivat toimeen ilman sentyyppistä rahaa, johon Euroopassa on totuttu.

Tarkoitukseni on seuraavassa käsitellä etupäässä perinteisestä metalli- ja paperirahaa, mutta on luontevaa sanoa sitä ennen muutama sana ns. esimonetaarisista eli varsinaista rahaa edeltäneistä maksuvälineistä. Niilläkin oli rahan rooli, ja tässä yhteydessä on syytä muistaa se yllä mainittu seikka, että suomen sana ”raha” on nimenomaan peräisin esimonetaariselta kaudelta.

Rahalla on tunnetusti useita rooleja: arkielämässä se on etupäässä maksuväline mutta perinteisesti se on myös arvon säilyttäjä. Tämä rooli sillä oli aivan erityisesti metallisen arvovaran aikakaudella, jolloin esim. talonpojat usein säilyttivät rahavarojaan maahan kätkeytyneinä. Raha on myös arvon mitta. Tämä asia on nykyään niin itsestään selvä, että se usein unohtetaan.

Esihistoriallisten ja varhaishistoriallisten maksuvälineiden tutkimusta vaikeuttaa luonnollisesti kirjallisten lähteiden puuttuminen tai vähäisyys. Tavallaan tätä kompensoi se, että varhaisten korkeakulttuurien vanhimmat kirjalliset muistomerkit koostuvat varsin suurelta osalta erilaisesta taloudellisesta kirjanpidosta. On selvää, että esim. muinaisessa Egyptissä ja Kaksoisvirtainmaassa oli varsin kehittynyt vaihtotalous, vaikkei myöhemmiltä ajoilta tunnettua metallirahaa vielä ollut. Metallia sinänsä käytettiin kuitenkin yleisesti maksamiseen, sekä sellaisenaan, esim. harkkoina, että erilaisten tarve-esineiden muodossa. Metallin hyvänä puolena oli, että sillä oli suhteellisen korkea ja pysyvä arvo. Ennen kaikkea tämä koski jalometalleja mutta pronssikin oli varhaisempina aikoina huomattavan arvokasta.

Agraarisissa oloissa myös karjalla on aina ollut huomattava merkitys vaihdon välineenä. Se ei tietenkään ollut mitään helppokäyttöistä rahaa, sillä karjaa pitää ruokkia ja vahtia, ja sillä on taipumus käyttäytyä levottomasti. Tässä on tietenkin muistettava, ettei rahan ensisijainen tarkoitus vanhoina aikoina välttämättä ollut vähittäiskaupan edistäminen vaan kyse oli omaisuudesta, jota voitiin n siirtää. Jos ajattelempa Ruotsi-Suomen kookkaita kuparisia ploomurahoja, joista suurimmat 1600-luvulla painoivat 20 kiloa kappaleelta, niin ymmärrämme, ettei niitäkään turhan takia siirretty paikasta toiseen.

Muinaisessa Roomassa karja joka tapauksessa oli niin tärkeä vaurauden symboli, että sitä tarkoittava latinan sana *pecunia* tuli merkitsemään sekä omaisuutta että myös rahaa, kuten käy ilmi sanasta pekuniäärinen.

Useissa maanosissa on aikojen kuluessa suosittu maksuvälineinä myös esineitä, joiden arvo perustuu joko niiden käyttöön koruina tai niihin liittyvään statukseen. Koruista on ennen kaikkea mainittava kaurisimpukat, joiden tärkein saantipaikka aikanaan oli Malediivien saariryhmä Intian niemimaan edessä. Kiinassa eräät varhaisimmista metallirahoista olivat itse asiassa kaurisimpukan pronssisia jäljitelmiä, ja kiinankielen kuvakirjoituksessa käytetään kaurisimpukkaan perustuvaa piktogrammia useissa rahan, omaisuuteen ja maksamiseen liittyvissä sanoissa. Tämä on toisaalta huomioitu myös kaurisimpukoiden päätyypin tieteellisessä nimessä *Cypraea moneta*.

Kaurista tuli yleinen maksuväline myös Etu- ja Taka-Intiassa sekä eräissä Afrikan maissa, missä niillä oli pikkurahan rooli 1900-luvun alkuun asti. Kaurisimpukoihin liittyi 1800-luvulla myös inflaatioilmiö, kun niiden arvo eräissä Afrikan maissa romahti ulkomaisen halpatuonnin takia.

Vaikka kaurisimpukoita käytettiin etupäässä Aasiassa ja Afrikassa, niitä tuotiin jo esihistoriallisella ajalla jonkin verran myös Eurooppaan, ja yksittäisiä koruina käytettyjä kappaleita on löydetty Suomestakin rautakautisista kalmistoista Vöyriltä, Janakkalasta ja Hollolasta.

Statusrahoista huomattavimpia olivat varmaan Yap-saarten pyöreät kivirahat, jotka simpukoihin verrattuna edustivat kooltaan rahojen toista ääripäätä. Niiden arvo perustui siihen, että ne valmistettiin erityisestä kivilajista, joka oli tuotava meritse yli 400 km:n päässä sijaitsevilta Palau-saarilta. Sekä Yap että Palau kuuluvat Mikronesian saaristoon pohjoisessa Tyynessämeressä. Kun ajattelemme noin pitkää merimatkaa avoimilla veneillä, on ymmärrettävää, että etenkin suurimmat kivirahat, joiden läpimitta saattoi olla lähes 4 metriä, olivat huomattavaa kunnioitusta herättäviä esineitä. Rahat olivat litteitä kiekkoja, joissa oli reikä keskellä. Yap-saaren asukkaat pitivät niitä näytteillä talojensa edustalla. Ne symbolisoivat omistajiensa vaurautta – kyseessä ei todellakaan ollut mikään jokapäiväinen maksuväline.

Tässäkin yhteydessä törmäämme inflaatioilmiöön: 1880-luvulla perustettu amerikkalainen yhtiö alkoi tuoda kivirahoja Palausta höyrylaivalla, ja tämä mahdollisti entistä suurempien rahojen hankkimisen entistä halvemmalla. Siitä huolimatta rahat pysyivät käytössä 1900-luvun alkuun asti.

Nykyään kivirahoja arvostetaan muinaisesineinä, joiden maastavientiä ei sallita. Niitä on jäljellä useita tuhansia, mikä on suuri määrä saarten laskevaan väkilukuun nähden. Kun niillä ei enää ole paikallista käyttöä eikä niiden myyntiä ulkomaille sallita, vaikka kysyntää olisi, on seurauksena ollut, ettei saarten pankki enää hyväksy niitä lainojen takuiksi, toisin kuin vielä melko hiljattain oli käytäntönä. Näin kivirahat ovat tavallaan vaikuttaneet Yap-saarten talouteen meidän päiviimme saakka.

Yksi tällainen raha on nähtävissä Ruotsin rahamuseossa Tukholmassa. Se on kooltaan suhteellisen vaatimaton, alle metrin läpimitaltaan.

Jokapäiväistä kaupankäyntiä palveleva eurooppalaistyylinen metalliraha sai alkunsa Lyydiassa nykyisen Turkin länsirannikolla, samoilla seuduilla missä sijaitsi antiikista ja Raamatustakin tunnettu Smyrnan kaupunki, nykyinen Izmir. Täällä ruvettiin vuoden 600 eKr. tienoilla tai hieman aikaisemmin käyttämään vaihtovälineinä elektronista tehtyjä pieniä, muodoltaan tavallisesti papumaisia metallinpaloja. Niissä oli kuninkaan leima, joka metallin aitouden lisäksi takasi rahan painon, niin ettei niitä tarvinnut joka

ostosta tehtäessä punnita uudelleen. Kuvaus leimoista, metalliseoksesta ja rahan painosta sisältyy vielä nykyäänkin metallirahoja koskeviin asetuksiin.

Sana elektron tuo nykyajan ihmiselle mieleen alkeishiukkaset ja sähkön. Tämä selittyi sillä, että myös meripihka on kreikaksi *elektron*. Koska meripihka hangattaessa helposti tulee sähköiseksi, se on saanut antaa nimensä mainituille ilmiöille. Kun puhumme muinaisesta rahahistoriasta, tarkoitamme elektronilla kuitenkin keltaista jalometallia, kullan ja hopean seosta, jota saatiin huuhtomalla joista, nähtävästi samaan tapaan kuin meillä kultaa Lapista.

Elektronirahan ongelmana oli sen vaihteleva koostumus. Siksi käyttöön otettiin jo pian erillinen kulta- ja hopearaha. Tämän uskotaan tapahtuneen Lyydiassa kuningas Kroisoksen aikana 500-luvun puolivälissä eKr. Kreikkalaisessa maailmassa elektronia käytettiin satunnaisesti rahanlyöntiin myöhemminkin.

Kroisoksen nimi on meille edelleenkin tuttu satumaisten rikkauksien symbolina. Tunnetussa tarinassa hänet on myös kuvattu esimerkkinä siitä, ettei raha aina tuo onnea. Häntä oli tästä nimenomaisesti varoitettu, mutta hän ei uskonut ennen kuin persialaiset valloittivat hänen kuningaskuntansa ja hän menetti kaiken.

Suunnilleen samoihin aikoihin kuin Lyydiassa mutta useimpien eurooppalaisten tutkijoiden mukaan kuitenkin hieman myöhemmin alettiin myös Kiinassa vuoden 600 eKr. tienoilla käyttää metallirahaa. Siellä lähtökohta oli erilainen: Lyydiassa ja sittemmin Euroopassa rahat olivat leimattua jalometallia, Kiinassa ne olivat pronssista valettuja pienoisläpimitalta työkaluista, lähinnä lapioista ja veitsistä, joita oli aikaisemmin käytetty vaihtovälineinä.

Noin 500 eKr. Kiinassa tuli käyttöön pyöreä raha, joka valmistettiin edelleen valamalla pronssista ja myöhemmin messingistä. Myös Välimeren piirissä rahat olivat kehittymässä pyöreiksi, mutta vuoden 500 eKr. aikoihin niiden muoto oli vasaralla tapahtuvan leimauksen takia käytännössä vielä melko epäsäännöllinen. Kiinan rahojen pyöreys on selitetty sillä, että ne valmistettiin valamalla ja sen jälkeen sorvattiin pyöreiksi. Tähän ilmeisesti liittyy se tyypillinen piirre, että rahoissa oli reikä, joka jo varhain sai neliömäisen muodon. Siksi rahat voitiin valamalla irrottamisen jälkeen pujottaa läpimitaltaan neliömäiseen vartaaseen, joka puolestaan laitettiin sorviin, ja näin rahojen reunat voitiin siistiä ja niiden muoto tuli täysin pyöreäksi.

Reiästä oli myös se hyöty, että sinänsä vähäarvoiset rahat voitiin niputtaa langalla yhteen. Tällaisia rahanippuja on kuvattu kiinalaisten setelienkin kuvissa. Myös kaurisimpukoita käytettiin yleensä yhteen niputettuina. Reikärahat olivat Kiinan rahajärjestelmän tunnetuin piirre aina 1900-luvun alkuun saakka – siis lähes kaksi ja puoli vuosituhatta. Suuremmat maksut suoritettiin yleensä kuitenkin muulla tavalla, joko seteleillä tai jalometalleilla. Kiinalaiset kulta- ja hopearahat olivat usein harkkomaisia, eivätkä yleensä pyöreitä, ennen kuin 1800-luvun jälkipuoliskolla käyttöön tulivat länsimaalaistyypiset hopeadollarit.

Palatkaamme Välimeren rannoille. Lyydialaiset eivät olleet kreikkalaisia, mutta heidän kulttuurinsa sai vaikutteita Kreikasta, ja rahaa on usein pidetty suorastaan kreikkalaisena keksintönä, koska se 500-luvulla eKr. levisi niin nopeasti kaikkialle kreikkalaiseen maailmaan. Vaikka Lyydia pian joutui Persian valtaan, ei raha Persiassa tuolloin vielä saanut yhtä suurta merkitystä, siitä huolimatta että maan hallitsijat jatkoivat lyydialaistyyllisen kulta- ja hopearahan valmistusta.

Kreikkalaisten pääasiallinen rahametalli oli hopea, jolla sittemmin tuli olemaan keskeinen merkitys länsimaiden rahajärjestelmissä 1800-luvun puoliväliin asti.

Rahankäytön edistämisen ohella kreikkalaiset kehittivät lyöntitekniikkaa ja etenkin rahataidetta. Rahoista tuli pyöreitä ja kaksipuolisia, ja niissä oli tunnuskuvioiden ohella kirjoituksia. Käytäntönä oli, että kukin kaupunkivaltio löi omaa rahaansa, mutta rahaliittojakin solmittiin. Joidenkin valtioiden rahat olivat niin tunnettuja, että niihin luotettiin koko Välimeren piirissä. Näitä olivat mm. Ateenan kookkaat hopearahat, ns. *tetradrakhmat* eli neljän drakhman rahat, joiden etusivulle oli kuvattu Pallas Athene ja takasivulle hänen pyhä lintunsa pöllö. 300-luvulta eKr. alkaen lyötiin myös pronssisia vaihtorahoja.

Kun Makedonian kuningas Aleksanteri Suuri (336–323 eKr.) kukisti Persian ja ulotti valtansa Intian rajoille saakka, hän maksoi voittokulkunsa suunnattomilla määrillä hopeisia tetradrakhmoja ja kultaisia *stateereita*, joita lyötiin persialaisilta vallatuista rikkauksista.

Aleksanteri samaisti itsensä Heraklesiin, joka on kuvattu hänen hopearahojensa etusivulle. Kaikesta päätellen monet kuitenkin tulkitsivat kuvan esittävän Aleksanteria itseään, ja hänen seuraajansa korvasivat sen myöhemmin omilla kuvillaan. Näin sai alkunsa muotokuvien käyttö rahoissa. Muotokuvan ja rahan yhteys kehittyi vuosisatojen mittaan niin kiinteäksi, että muotokuvia alettiin 1800-luvulla käyttää seteleissäkin. Nykyajan setelien muotokuvat esittävät kuitenkin hallitsijoiden sijasta usein esikuvallisina pidettyjä historiallisia henkilöitä. Nyttemmin on historiallisia henkilöitä alettu kuvata myös metallisissa vaihtorahoissa esim. Kreikassa ja Itävallassa. Itse en pitäisi pahana tämän käytännön omaksumista meilläkin.

Nouseva maailmanvalta Rooma sai ensimmäiset omat rahansa vasta noin 300 eKr., jolloin käyttöön tulivat suuret valetut pronssirahat ja sen ohella kreikkalaistyypinen hopearaha. Rooman hopearahan yksiköksi tuli myöhemmin (n. 211 eKr.) *denaari*. Sen neljäsosa oli nimeltään *sestertius*. Sana sestertius on edelleen varsin tunnettu, koska roomalaisilla oli tapana laskea omaisuutensa sestertiuksissa.

Tasavallan aikana Roomassa lyötiin satunnaisesti myös kultarahaa, ja kun Augustus (31 eKr. – 14 jKr.) itsevaltiaaksi tultuaan vakiinnutti maan rahajärjestelmän, siihen sisältyi kultainen *aureus*, joka oli arvoltaan 25 denaaria. Lähes kaikkialla, Suomessakin, oli vielä 1900-luvun alussa järjestelmä, jonka mukaan rahaa lyötiin kullasta, hopeasta ja kuparista. Se juontaa juurensa tästä Rooman valtakunnassa tavanomaiseksi muodostuneesta käytännöstä.

Jo vanhoilta ajoilta periytyviin ilmiöihin kuuluu myös inflaatio, joka oli jo antiikin aikana tunnettu ja silloinkin vaikeaselkoinen asia. Hallitsijat tarvitsivat mm. sotien takia jatkuvasti lisää rahaa, ja siksi sitä usein ”jatkettiin” laskemalla sen metalliarvoa. Tämä heijastui hintojen nousussa, mutta yhteys rahan metalliarvon ja hintojen välillä ei käytännössä aina ollut yksiselitteinen, sillä rahan arvoon vaikuttivat muutkin tekijät kuin sen sisältämä metalli. Lopputulos kuitenkin oli, että Rooman hopearahat muuttuivat 200-luvun kuluessa hopeoiduiksi kuparirahoiksi. Nykyajan näkökulmasta muutos oli dramaattinen, mutta aikalaisten näkökulmasta se kuitenkin oli melko hidas ja inflaatiota vastaan käytiin viivytystaistelua hintasäännöstelyn avulla.

Valtakunnan loppuaikoina, alkaen Konstantinus Suuren hallituskaudesta 300-luvun alussa, Rooman päärahana oli kultainen *solidus*, jonka nimi tarkoitti kestäväää tai vakaata. Vaihtorahana käytettiin kuitenkin etupäässä vähäarvoisia kupariseosrahoja.

Rooman raha oli haluttua kaukana sen rajojen ulkopuolellakin, Intiaa ja Pohjoismaita myöten. Pohjoisen löydöissä esiintyy etupäässä hopeisia denaareja. Suomestakin tunnetaan muutamia tällaisia löytöjä: Turun akatemian professori Johannes Browallius

julkaisi jo vuonna 1745 kuvauksen Tammelasta löydetyistä denaarista, jonka etusivulle oli kuvattu keisari Hadrianuksen (117–138) puoliso Sabina ja takasivulle Venus.

Länsi-Rooman viimeinen roomalainen hallitsija menetti valtansa 476, mutta Itä-Roomassa yhteys antiikin perinteeseen säilyi lähes katkeamattomana vuoteen 1453, jolloin sen pääkaupungista Konstantinopolista tuli Ottomaanien pääkaupunki, nykyinen Istanbul. Itä-Rooma tunnettiin Konstantinopolin alkuperäisen nimen mukaan Bysanttina. Bysanttilaiset perivät myöhäis-Rooman kultaisen soliduksen, jota he usein kutsuivat yksinkertaiseksi rahaksi, kreikaksi *nomisma*. Nomisma pysyi lähes muuttumattomana vuoteen 1092 – kaikkiaan yli 750 vuotta.. Ristiretkiajan Euroopassa tämä kuuluisa itäisen keisarikunnan symboli tunnettiin Bysantin valtion mukaan nimellä *besantti*.

Kultarahan ohella Bysantissa käytettiin kupari- ja ajoittain hopearahaa. 700-luvulla käyttöön otettu hopeinen *miliaresion* sai jonkin verran merkitystä viikinkien kaupankäynnissä, ja sitä on tavattu parikymmentä kappaletta Suomenkin löydöistä. Suomen ensimmäiset rahat (joista enemmän jäljempänä) olivat tämän bysanttilaisen rahatyypin jäljitelmiä.

Miliaresionin esikuva oli arabien *dirhem*, joka oli saanut nimensä kreikkalaisten drakhmasta. Dirhem eli dirham, jonka nimi elää nykypäivänäkin arabialaisissa maissa, oli yksi keskiajan maailman suosituimmista hopearahoista. Dirhemeitä on tavattu Pohjoismaiden löydöistä kymmeniä tuhansia, Suomestakin yli tuhat. Kalifaatin kultaraha, roomalaisten denaarin mukaan nimetty *dinaari*, ei sen sijaan paria poikkeusta lukuun ottamatta esiinny pohjoisen löydöissä.

Läntisessä Euroopassa Rooman keisarikunnan perillisiä olivat gootit, frankit ja muut aikanaan barbaareina pidetyt kansat. He käyttivät aluksi roomalaistyyppistä kultarahaa, jonka mallina tavallisesti oli soliduksen sijasta sen kolmasosa eli *tremissis*. Myös hopea- ja kuparirahaa lyötiin, mutta kaupunkimaisen elämäntavan taantuessa pikkurahat jäivät vähitellen käytöstä. Siirtymistä keskiajalla luonteenomaiseen feodaaliseen yhteiskuntaan edisti aikaisemman verotusjärjestelmän romahtaminen, jonka takia hallitsijat eivät enää kyenneet maksamaan sotilailleen rahapalkkaa.

Kansainvaellusajalta periytyvän pienen kultarahan korvasi Euroopassa 700-luvulta alkaen noin gramman painoinen hopearaha, jota roomalaisittain kutsuttiin denaariksi (ransk. *denier*). Englannissa se on jäänyt historiaan nimellä *penny*, Saksassa siitä tuli *Pfennig* ja Ruotsissa *penning*. Sanan suomalainen vastine oli tietenkin penninki, jonka pohjalta Elias Lönnrot 1860 keksi nimen markan sadasosalle.

Penninki oli 700-luvulta 1100-luvun jälkipuolelle saakka lähes ainoa raha läntisessä kristikunnassa. Viikinkiajalla se tuli tunnetuksi myös Pohjolassa, ja se oli mallina Tanskan, Ruotsin ja Norjan ensimmäisille rahoille. Suomen viikinkiaikaisiin löytöihin sisältyy noin 4 000 saksalaista ja 1 000 englantilaista penninkiä, joista suurin osa on 1000-luvun alkupuolelta. Muissa Pohjoismaissa, Puolassa ja Pohjois-Venäjällä tämän ajan rahalöydöt ovat kuitenkin paljon rikkaammat.

Kansainvälisen kaupan vilkastuessa Euroopassa alettiin jälleen tarvita suurempiakin rahoja. Niinpä Milanossa 1190-luvulla käyttöön tulleen *grosson* nimikin tarkoittaakin ”suurta”. Raha painoi tosin vain 2 grammaa, mutta silloisiin inflaatiopenninkeihin verrattuna se oli suhteellisen suuri. Ranskan *gros tournois* eli Toursin gros oli jo kaksi kertaa suurempi. Sen monista jäljittelijöistä tunnetuin oli böömiläinen Prahan groschen.

Myös kultaraha palasi. Edelläkävijöitä olivat nytkin Pohjois-Italian rikkaat kaupungit, jotka kävivät kauppaa Bysantin ja arabien kanssa. Firenzen *fiorino* eli *floriini* syntyi

1252, mutta vieläkin tunnetummaksi tuli Venetsian *dukaatti*, jota lyötiin ensi kerran 1284. Molemmat sisälsivät noin 3,5 grammaa kultaa ja saivat lukemattomia jäljittelijöitä Alppien pohjoispuolella. Saksalaiset kutsuivat floriinia *guldeniksi*. Dukaatista puolestaan tuli 1600–1800-luvuilla tunnetuin nimitys tämäntyyppiselle kultarahalle. Jopa Suomen kultarahan nimeksi esitti eräs ruotsalainen asiantuntija 1870-luvulla dukaattia, sillä perusteella että Suomi tuolloin oli suuriruhtinaskunta eli *magnus ducatus*. Venetsiaan sana dukaatti liittyy siten, että se oli aikanaan ”dogien” hallitsema, ja koska heidän arvonimensä oli johdettavissa latinan sanasta *dux*, kutsuttiin kaupunkivaltiota nimellä ducatus, josta dukaatti-sana on saanut alkunsa.

Keskiajan muita tunnettuja kultarahoja olivat mm. Englannin *noble*, jota käytettiin yleisesti myös Pohjoismaissa ja jonka nimi esiintyy Suomenkin keskiaikaisissa tilikirjoissa. Melko hiljattain löydettiin 1500-luvun alussa lyöty, hyvin säilynyt englantilainen *angel*-tyyppinen kultaraha eräästä Suomenlahteen Gråharun luona uponneesta hyllystä.

Keski-Euroopassa olivat yleisiä myös erityyppiset ranskalaiset rahat, joiden nimi usein perustui niiden kuva-aiheena olevaan vaakunakilpeen. Kilpi on ranskaksi *écu*. Kun nykyiselle yhteisvaluutalle aikanaan suunniteltiin samalta kuulostavaa nimeä, se oli tarkoitettu eräänlaiseksi kompromissiksi, jossa yhdistyivät vanha ranskalainen rahannimi sekä akronyymi sanoista European Currency Unit. Sitten tästä nimestä luovuttiin, koska sen katsottiin erityisesti suosivan ranskalaisia.

Kultarahat vakiinnuttivat asemansa 1200-luvulta alkaen nopeasti, mutta muutaman gramman painoisten hopearahojen kausi jäi lyhyeksi. Kaivosten entistä tehokkaampi hyödyntäminen nosti 1400-luvulla ratkaisevasti Euroopan hopean tuotantoa, ja Etelä-Amerikasta tuodut rikkaudet muodostivat kokonaan oman lukunsa. Pienet rahat menettivät nyt merkityksensä. Milano laski 1474 liikkeeseen *testonen*, jossa painon (9 g) ohella kiinnitti huomiota kaupungin herttuan hieno renessanssityylinen muotokuva. Siitä johtui rahan nimikin (testa = pää).

Paljon kookkaampia olivat kuitenkin rahat, joita arkkiherttua Sigismund vuonna 1486 alkoi lyöttää Tirolissa. Hänen lisänimensä ”Raharikas” (Münzreich) tuo mieleen Kroisoksen, mutta tietävästi hän oli elämässään onnekkaampi. Uudet rahat sisälsivät lähes 30 g hopeaa ja vastasivat arvoltaan guldenia, saaden siksi nimen *Guldengroschen*. Niitäkin tunnetuimmiksi tulivat kuitenkin Schlickin kreivien rahat, jotka lyötiin Böömin Joachimstalissa (nyk. Jáchymov) 1520-luvulla. Ne saivat alkuperänsä mukaan nimen *Joachimstaler*, joka pian lyhentyi muotoon *Taler*. Samaa nimeä alettiin käyttää Saksissa ja muualla lyödyistä vastaavista rahoista, joiden hienopainoksi 1566 säädettiin 25,98 g. Nimi siirtyi pian muihinkin kieliin; sen tunnetun johdannainen on nykyään *dollar*. Vanhassa suomenkielessä esiintyy kirjoitusmuoto ”talari”, mutta jo 1800-luvun alussa se vakiintui yleensä muotoon taaleri.

Toinen arvokas raha oli vanhasta painoyksiköstä nimensä saanut *markka*, jota 1502–06 alettiin lyödä Lyypekissä, Hampurissa ja muissa Pohjois-Saksan hansakaupungeissa. Myöhemmin 1500-luvulla se sulautettiin vallitsevaan järjestelmään tekemällä siitä taalerin puolikas. Sitä ennen se oli kuitenkin ehditty omaksua sekä Tanskan että Ruotsin kansallisiin rahajärjestelmiin.

Taalerista tuli esikuva lukuisille suurille hopearahoille eri puolilla maailmaa. Erään 1900-luvun alussa vaikuttaneen saksalaisen kirjoittajan mukaan se oli jopa ”kaikkien aikojen ja maiden merkittävin maailmanraha planeetallamme”.

Edellä on jo mainittu, kuinka antiikin aikana ruvettiin valmistamaan vaihtorahaa pronssista tai kuparista, sillä kovin pienet hopearahat olivat epäkäytännöllisiä. Erilaisista kupariseoksista löydyt vaihtorahat kuuluivat rahajärjestelmään myös Bysantissa ja sieltä vaikutteita saaneessa Italiassa sekä arabialaisessa maailmassa. Suurimmassa osassa keskiajan Eurooppaa pikkurahat sen sijaan tavallisesti lyötiin huonosta hopeasta eli billonista. Vasta 1500-luvulla kuparinen raha alkoi jälleen yleistyä Euroopassa. Nykyään suositaan puhtaan kuparin ohella messinkiä sekä alumiinipronssia, jota Suomessakin on käytetty 1920-luvulta alkaen. Myös ns. nikkeli-rahassa on yleensä kolme neljännestä kuparia, vaikkei se näy niiden väristä.

Ruotsi-Suomessa kuparirahalla oli 1620-luvulta alkaen poikkeuksellisen suuri merkitys, sillä Ruotsi oli tuolloin maailman johtava kuparintuottaja. Äyrien ja ”lanttien” lisäksi kuparista valmistettiin 1644–1776 suuria nelikulmaisia ploomia. Ne olivat suuria siksi, niiden metalliarvo vastasi niiden taalereissa ilmaistua nimellisarvoa.

Myös eurooppalaisen paperirahan historia alkaa 1600-luvun Ruotsista, ja se on yhteydessä juuri ploomirahan aiheuttamiin ongelmiin. Niiden takia Johan Palmstruchin perustama Stockholms Banco (jolla oli haarakonttori Turussa) alkoi 1660 laskea liikkeeseen seteleitä. The Bank of England seurasi Stockholms Banccon esimerkkiä 1694, ja muualla Euroopassa paperiraha yleistyi 1700-luvun kuluessa. Kokonaan uusi ilmiö se ei kuitenkaan ollut, sillä jo keskiajan pankkiirit olivat käyttäneet kädestä käteen kiertäviä maksuosoituksia ja Kiinassa paperiraha tunnettiin jo 900-luvulla. Kiinassa setelit kuitenkin olivat valtiollista rahaa, jonka arvo perustui viralliseen pakkokurssiin eikä metalliseen kätteeseen, kuten myöhemmin Euroopassa.

Inflaatio on kuulunut olennaisena osana paperirahan historiaan niin Kiinassa kuin länsimaissakin. Ennen 1900-lukua eurooppalaistyypisillä seteleillä piti periaatteessa olla metallinen kate, mutta se ei läheskään aina ollut käytännössä riittävä. Erityisesti sota-aikoina setelistöllä oli taipumus kasvaa epätoivotulla tavalla. Ruotsi oli tässäkin suhteessa edelläkävijä, sillä Valtakunnan Säätyjen Pankki oli 1745–76 vapautettu lunastamasta seteleitään, ja 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun sodat aiheuttivat saman tilanteen toistumisen. Kaiken alkuunpanija, Palmstruchin pankki, oli sulkenut ovensa jo 1668. Myös Venäjällä paperirahan käyttöön otto 1700-luvun jälkipuolella oli luonut tilanteen, jossa paperiraha yleistyi jatkuvasti samalla kun sen arvo metallirahaan verrattuna laski. Ajatus siitä, että tietyn rahamäärän arvo oli erilainen riippuen siitä, missä rahassa se suoritettiin, oli kuitenkin ollut tuttu jo ennen paperirahan käyttöön tuloa. Ruotsissa esim. hopearahan ja ploomien arvo oli vuodesta 1665 kolminkertainen tavalliseen kuparirahaan nähden, ja lisäksi markka-arvoinen ns. karoliiniraha, samoin kuin myös hopeiset taalerit, olivat jonkin verran arvokkaampia kuin hopeinen vaihtoraha, jota kutsuttiin kuranttirahaksi.

Pyrkimyksiä rahajärjestelmän yhdentymiseen esiintyi jo keskiajan Euroopassa, kun kansainvälistä maksuliikennettä yritettiin helpottaa suosimalla tiettyjä rahatyyppejä, joiden arvo ainakin teoriassa oli kaikkialla sama. Konkreettisesta joskin melko paikallisesta rahaliitosta voidaan puhua jo 1386, kun Reinin alueen ruhtinaat alkoivat laskea liikkeeseen samantyyppisiä guldeneita. Saksan alueella luotiin 1566 myös *Reichstaler* eli ”valtakunnantaaleri”, joka oli esikuvana mm. Ruotsin riikintaalerille. Suomessa se tunnettiin 1600-luvulla nimellä ”saxandalari”.

Enemmän pontta yhdentymispyrkimykset saivat 1800-luvulla. Erityisen merkittävä oli Latalainen rahaunioni, jonka Ranska, Belgia, Italia ja Sveitsi muodostivat 1865. Sen perustana oli 1803 käyttöön otettu ja Napoleonin aikana useissa maissa omaksuttu frangi, johon Italian liirakin kytkettiin. Kreikka tuli mukaan 1868, ja ennen ensimmäistä

maailmansotaa lyötiin myös Bulgariassa, Romaniassa, Serbiassa, Suomessa ja jonkin aikaa myös Itävalta-Unkarissa ja Venäjällä kultarahoja, joilla oli sama arvo kuin Latinalaisen unionin vastaavalla yksiköllä. Näin Suomikin lähes huomaamatta pääsi esiintymään itsenäisten valtioiden seurassa. Rahaunionin perustaminen herätti aikanaan katkeria kiistoja.

Metallisen rahan ongelma oli, ettei rahametallin arvon sopinut laskea. Näin tapahtui kuitenkin hopealle 1800-luvulla, ja siksi useimmat teollistuneet tai teollistumassa olevat valtiot siirtyivät ennen 1800-luvun loppua kultakantaan. Tanska, Ruotsi ja Norja perustivat tässä yhteydessä 1873–75 Skandinavian rahaunionin, jonka yhteisvaluutta kruunu korvasi entiset riikintaalerit. Paljon vaikutusvaltaisempi Latinalainen unioni tukeutui nimellisesti yhdistettyyn kulta- ja hopeakantaan eli bimetallismiin, mutta käytännössä senkin oli pian sidottava rahansa ensisijaisesti kultaan.

Ensimmäinen maailmansota koitui kohtalokkaaksi molemmille unioneille, ja ne purkautuivat 1920-luvulla. Silti ruotsalaiset, norjalaiset ja tanskalaiset käyttävät tänäkin päivänä omia kruunujaan, joiden yhteinen alkuperä rahaunionin symbolina on jo unohtunut.

Saksan alueella oli 1800-luvun alkupuolella solmittu tulli- ja rahaliittoja, joista tärkeimmät olivat Zollverein (1834) ja sitä seurannut Dresdenin rahasopimus (1838). Niiden luomalle pohjalle saattoi yhdistynyt Saksa vuonna 1871 perustaa uuden rahansa, kultamarkan, jonka tie myös päättyi ensimmäiseen maailmansotaan. Myöhemmin kuuluisaksi tullut D-markka sai alkunsa 1948.

Ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä lähes kaikissa teollisuusmaissa luotettiin kultakantaan. Kultaraha todellakin käytettiin jokapäiväisessä maksuliikenteessä, mutta sitä enemmän käytettiin kuitenkin seteleitä, joka olivat yleensä täysin luotettavia siinä mielessä, että ne saattoi koska tahansa vaihtaa pankissa kultarahaan.

Maailmansodan alettua tämä tilanne päättyi äkillisesti elokuussa 1914. Setelien lunastaminen kultarahalla lakkasi, ja kun sodankäyntiä rahoitettiin painamalla lisää seteleitä, seurauksena oli luonnollisesti inflaatio – paperirahan historiasta tuttu ilmiö, joka 1800-luvun jälkipuolen vakaisiin rahaoloihin tottuneille ihmisille oli ahdistava ja vaikeasti ymmärrettävä asia. Suomessakin oli tuolloin tapana puhua ”kalliista ajasta”, ja monet uskoivat, että hinnat myöhemmin palaisivat ennalleen. Näin ei tapahtunut, mutta tilanne oli meillä kuitenkin suhteellisen siedettävä verrattuna niihin maihin, joissa vallalle pääsi hyperinflaatio.

Saksan markka romahti täydellisesti vuonna 1923, jolloin Amerikan dollarin kurssi nousi 4,2 biljoonaan markkaan. Seuraavana vuonna laskettiin liikkeeseen sadan biljoonan (100,000,000,000,000) Saksan markan seteli. Myös Venäjällä raha menetti sisällissodan vuosina arvonsa niin täysin, että 1924 käyttöön otettu uusi rupla vastasi 50,000 miljoonaa vanhaa paperiruplaa.

Useimmissa maissa talous saatiin 1920-luvulla kuitenkin tasapainoon ja kultakanta tuli uudelleen voimaan, kunnes siitä 1929 alkaneen laman takia taas oli luovuttava. Suomen tapaus oli melko tyypillinen: kultakanta palautettiin vuoden 1926 alusta mutta syksyllä 1931 setelien lunastaminen lopetettiin, periaatteessa väliaikaisesti mutta käytännössä lopullisesti. Seuraavina vuosina taloudellinen tilanne parani, mutta vuosikymmenen lopussa oli edessä jälleen maailmansota ja uusi inflaatiokausi.

Vaikka kullalla on viime sotien jälkeenkin ollut merkityksensä maailmantaloudessa, ei kulta- eikä hopearahaakaan enää valmisteta muutoin kuin keräily- ja sijoitustarkoituksiin. Oltuaan menneinä vuosisatoina vain metallisen rahan vastine,

paperiraha on saanut kaikkialla perusrahan aseman ja metalliraha on muuttunut vaihtorahaksi. Maksukorttien ja ”elektronisen rahan” myötä on tämäkin tilanne jo muuttumassa.

Lopuksi vielä lyhyt katsaus Suomen rahahistorian erityispiirteisiin.

Käsitys oravannahoista maamme alkuperäisenä rahana kuuluu nykyään lähinnä koululaishuumorin piiriin, mutta aivan perusteeton se ei ole, sillä kuten alussa mainittiin, kielitieteilijöiden mukaan sana *raha* tarkoitti alkujaan turkiseläimen nahkaa. Se on germaaninen lainasana ja samaa juurta kuin ruotsin *skrå*, joka tarkoittaa ammattikuntaa. Tämä hieman yllättävä yhteys selittyy sillä, että keskiajalla ammattikuntien säännöt kirjoitettiin nahasta valmistetulle pergamentille.

Pohjoisten metsäalueiden vauraus perustui entisaikoina paljolti turkiskauppaan, ja yleisen käsityksen mukaan turkiksilla maksettiin myös Suomen viikinkiaikainen hopeantuonti. Muitakin vaurauden lähteitä on varmasti ollut – jopa orjakauppaa on uumoiltu. Ulkomaisen hopean tuonti teki hopearahan tutuksi suomalaisille jo ennen vuotta 1000, kauan ennen kuin rahankäyttö maassamme tuli tavalliseksi. On mielenkiintoista todeta, että ensiksi yleistyivät Venäjän kautta tuodut arabialaiset dirhemit, joiden etusivulla oli uskontunnustus: ”Ei ole muuta jumalaa kuin Jumala, ja Muhammed on hänen profeettansa”. Tätä tekstiä ei Suomessa tuolloin todennäköisesti juuri kukaan kuitenkaan osannut lukea.

Viikinkiajalta ovat myös ensimmäiset Suomessa valmistetut rahat, jotka ovat Bysantin rahojen jäljitelmiä. Ne lienee lyöty jossakin Turun seudulla 1000-luvun alkupuolella. Koska lähes kaikki tunnetut kappaleet ovat koruina kannettuja, on hieman epävarmaa, olivatko nämä jäljitelmät alun perinkään ensisijaisesti maksuvälineiksi tarkoitettuja. Jos toisaalta muistamme, mitä esitelmän alussa kerroin kaurisimpukoiden käytöstä sekä koruina että rahoina, ei näiden jäljitelmien roolin epävarmuus mitenkään estä meitä pitämästä niitä maamme ensimmäisinä paikallisesti valmistettuina rahoina.

Myös Ruotsissa oma raha tuli käyttöön vuoden 1000 tienoilla, mutta se alkuvaiheet olivat kirjavat, ja jatkuva, ajallisesti yhtenäinen rahanlyönti alkoi vasta 1100-luvun puolivälissä, samoihin aikoihin kun Suomi perinteisen käsityksen mukaan yhdistettiin Ruotsiin. Rahalöytöjä on tuolta ajalta varsi vähän, ja vielä 1200-luvullakin Ruotsin rahat olivat harvinaisia Suomessa. Syynä oli kuitenkin se, että metallisen rahan käyttö yleistyi Ruotsin valtakunnassa vasta 1300-luvulla. Suomen sisäosissa rahan käytön uskotaan arkipäiväistyneen vasta näihin aikoihin.

1400- ja 1500-luvulla rahaa lyötiin ajoittain myös Turussa, mutta paikallisesti valmistettu raha on löydöissä kuitenkin harvinaisempaa kuin Ruotsin puolelta tuotu. Maan eteläosissa kiersi tähän aikaan ruotsalaisen rahan ohella balttilaista rahaa. Itä-Suomen rahaoloihin on perinteisesti vaikuttanut Venäjän läheisyys. Lisäksi on huomattava, että Ison ja pikkuvihan vuosina (1713–21, 1742–43) Venäjän raha oli käytössä koko maassa.

Vuonna 1809 ruplasta tuli Suomen virallinen raha. Sen valtakausi kesti kuitenkin vain puoli vuosisataa, sillä 4. huhtikuuta 1860 Suomen suuriruhtinaskunnalle myönnettiin oma rahayksikkö, markka.

Markan synnystä on kirjoitettu paljon, mutta mitään yksittäistä perustetta ei ole voitu löytää. Kaiken kaikkiaan kyseessä näyttää olleen usean yhteensattuman tulos. Kaiken taustana oli Venäjällä vallinnut seteli-inflaatio. Kun setelien lunastamista metallirahalla oli rajoitettu, niiden arvo oli laskenut ja metalliraha puolestaan oli hävinnyt kierrosta. Tämä oli tilanne, kun Suomi 1809 liitettiin Venäjään. Koska maassa ei Ruotsin vallan

loppuvuosina vaikuttaneen Turun diskonttolaitoksen jälkeen ollut minkäänlaista rahalaitosta, perustettiin joulukuussa 1811 *Waihetus-, Laina- ja Depositioni-Contori*, joka vuoden 1840 raharealisaation yhteydessä omaksui nimen *Suomen Pankki*. Jo perustamisasiakirjassaan 1811 se oikeutettiin laskemaan liikkeeseen kopeekka-arvoisia seteleitä vaihtorahan puutteen korjaamiseksi. Kun setelinanto oli 1810-luvulla päässyt vauhtiin, mukaan tulivat myös alemmat rupla-arvoiset setelit.

Vuonna 1839 Venäjällä palattiin Ruotsin esimerkkiä seuraten hopeakantaan. Seuraavana vuonna saivat Suomenkin setelit hopeakatteen. Toimenpidettä kutsuttiin raharealisaatioksi. Nykyään realisaatiolla tarkoitetaan usein alennusmyyntiä, mutta rahaoloista puhuttaessa sillä ymmärrettiin aikaisemmin setelien arvon vakauttamista palauttamalla niiden metallinen kate.

Krimin sodan takia oli setelien lunastamisesta hopealla 1854 jälleen luovuttava, ja nyt seurasi epävakaa rahan kausi, jonka takia Suomen senaatti 1859 anoi, että Venäjän seteleitä saataisiin Suomessa käyttää niiden todellisen eli nimellisarvoa alemman kurssin mukaan. Samassa yhteydessä esitettiin sittemmin kuuluisaksi tullut arvio, että rupla oli köyhälle Suomelle muutenkin liian suuri rahayksikkö. Keisari ei voinut suostua siihen, että ruplan arvo olisi Suomessa alempi kuin Venäjällä, mutta jonkinlaisena kompromissina Suomi sai ruveta käyttämään rahana ruplan neljäsosan arvoista yksikköä, jolle Elias Lönnrotin myötävaikutuksella keksittiin nimi markka. Asia tuntuu vähemmän omalaatuisealta kun tiedämme, että Venäjälläkin oli juuri tähän aikaan vireillä suunnitelma rahayksikön pienentämisestä yhteen neljäsosaan. Miksi juuri neljäsosaan? Selityksenä on se omalaatuinen sattuma, että hopearupla vastasi tarkalleen neljää frangia. Frangi ei tuolloin ollut vain Ranskan vaan myös Latinalaisen rahaunionin yksikkö, jolla tuon ajan Euroopassa oli samantapainen asema kuin eurolla nykyään.

Näin Suomi sai oman rahansa, joka jo 1865 onnistuttiin sitomaan hopeaan. Venäjällä paperirahakanta jatkui, ja venäläiset setelit ja vajaa-arvoinen vaihtoraha menettivät siksi käyppyytensä Suomessa. Kun hopean hinnan laskeminen johti kultakantaan siirtymiseen 1878, kelpasivat Venäjän hopearuplatkin Suomessa enää vain vaihtorahana, kuten edellä mainittiin. Markka, joka alkujaan oli vastannut paperiruplan neljäsosaa, oli sen sijaan saanut kansainvälisen käyppyyden, sillä se oli nyt virallisestikin kultafrangin kanssa samanarvoinen. Tämä kehitys ei ollut Venäjän viranomaisten mieleen, mutta Suomelle siitä oli suuri hyöty ja sittemmin se helpotti myös itsenäisen valtion rakentamista.

Suomen oman metallirahan valmistamisesta huolehti alusta alkaen oma rahapaja, joka löi ensimmäiset rahansa 1864. Vuonna 1885 perustettiin myös oma, Suomen Pankin alaisuudessa toiminut setelipaino.

Suuria muutoksia oli kuitenkin edessä. Setelien lunastamisesta kullalla oli luovuttava maailmansodan puhjettua 1914. Vaikka sota ei ulottunutkaan Suomeen, maa joutui osallistumaan keisarikunnan sotatalouteen, ja vuoteen 1920 mennessä markka menetti 90 prosenttia arvostaan.

Vuonna 1921 Suomen Pankki oikeutettiin toistaiseksi edelleen luopumaan setelien lunastamisesta. Sodan loputtua kultakannan palauttaminen oli kuitenkin kaikkien mielessä. Usko siihen, että rahan sotaa edeltävä arvo voitaisiin palauttaa, ei ollut täysin utopistinen, sillä näin todella tapahtui mm. Skandinavian maissa, Englannissa ja Hollannissa. Suomessa tämä ei tuossa vaiheessa enää ollut realistinen vaihtoehto.

Vanhan ja uuden kultamarkan suhteeksi määrättiin joulukuussa 1925 annetulla lailla 1 : 7,67. Samalla tilattiin rahapajasta erä kultarahaa. Sitä teetettiin kuitenkin vain pieni erä,

sillä kultaraha ei esiintynyt jokapäiväisessä rahaliikenteessä eikä Suomen Pankin ollut pakko lunastaa seteleitään maan omalla kultarahalla. Lokakuussa 1931 setelien lunastaminen loppui kokonaan ja käytännössä lopullisesti.

Markasta tuli nyt kelluva valuutta. Sen ulkoinen arvo laski aluksi jyrkästi, mutta suhteessa Englannin puntaan sen arvo pystyttiin vähitellen vakauttamaan. Sen jälkeen Suomi kuului toiseen maailmansotaan asti ns. puntaklubiin.

Toinen maailmansota ja sen jälkivuodet olivat jälleen voimakkaan inflaation aikaa niin meillä kuin muuallakin. Useissa maissa suoritettiin sodan jälkeen setelien vaihto. Suomessa se on jäänyt kansalaisten mieliin järkytystä aiheuttaneella tavalla. Uudenvuodenyönä 1946 maan kolme suurinta seteliä (5000, 1000 ja 500 markkaa) menetti puolet arvostaan maksuvälineinä. Ne leikattiin keskeltä kahtia ja oikeat puolikkaat oli luovutettava valtiolle kolme vuotta kestäväna pakkolainana, josta inflaatio sittemmin söi yli puolet. Pahinta kuitenkin oli, että toimenpiteen hätäisen toteutuksen takia toiset voittivat ja toiset hävisivät – ja voittajia olivat etupäässä häikäilemättömät henkilöt.

Vuonna 1948 Suomi liittyi Kansainväliseen valuuttarahastoon ja ns. Bretton Woods – järjestelmään. Sen perustana oli kultaan sidottu Yhdysvaltain dollari. Samoihin aikoihin suunniteltiin myös arvonsa menettäneen markan korvaamista uudella yksiköllä. Vuonna 1951 Suomen Pankki ehdotti, että uudeksi rahaksi tulisi sataa entistä markkaa vastaava *riksi*. Ruotsin vallan ajasta muistuttava nimi oli kuitenkin niin epäsuosittu, että pankkivaltuusmiehet panivat asian pöydälle. Käytännössä uudistus toteutui vasta 1963, nähtävästi Ranskan esimerkin innoittamana, ja se pantiin toimeen aikaisemman suunnitelman mukaan mutta muuttamatta rahan nimeä. Syy näin pitkään viivästyksen johtui pääasiassa siitä, että niin metallirahat kuin setelitkin oli uusittu 1950-luvulla, eikä uusista rahatyypeistä tietenkään kannattanut heti luopua.

Vuonna 1963 voimaan tullessa uudessa rahalaissa määrättiin myös, että markan kultana ilmaistavasta kansainvälisestä perusarvosta päättää valtioneuvosto Suomen Pankin ehdotuksesta. Vuodesta 1878 periytyneen ja vuoden 1931 jälkeenkin muodollisesti voimassa olleen kultakannan korvasi siten ns. kultaparikanta. Bretton Woods -jakso kesti vuoteen 1971, jolloin markan kiinteästä kulta-arvosta luovuttiin ja sen ulkoista arvoa alettiin ohjata valuuttakoriin perustuvan indeksin avulla. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin markan arvo määriteltiin rahalain muutoksella 1991 suhteessa Euroopan yhteisöjen valuuttayksikköön, jota tuolloin vielä kutsuttiin nimellä ecu.

Kun Suomi vuoden 1995 alusta liittyi Euroopan unioniin, ryhdyttiin valmistautumaan myös yhteisvaluutan tuloon, ja 1998 eduskunta hyväksyi Suomen osallistumisen euroalueeseen. Sen myötä tuli yhteisvaluutasta, jonka nimi tässä vaiheessa jo oli muuttunut euroksi, meidänkin rahayksikkömme vuoden 1999 alusta. Monet kansalaiset näkivät tämän ensisijaisesti luopumisena omasta perinteisestä rahayksiköstä, haluamatta varsinaisesti ymmärtää tällaisen toimenpiteen perusteita. Suomen markan alkuperä Venäjän ruplan paikallisena jako-osana oli tässä vaiheessa jo kauan sitten unohtunut. Jos katsomme rahamme historiaa toisesta näkökulmasta, voimme todeta, että vuosi 2002, jollin käteiseuro tuli käyttöön, oli tavallaan merkkipäivä: silloin oli kulunut 125 vuotta siitä, kun Suomen markka kultakantaan siirtymisen yhteydessä ensimmäisen kerran sidottiin yleiseurooppalaiseen valuuttajärjestelmään.